

Lietuvos barokinių vargonų autorystės problema

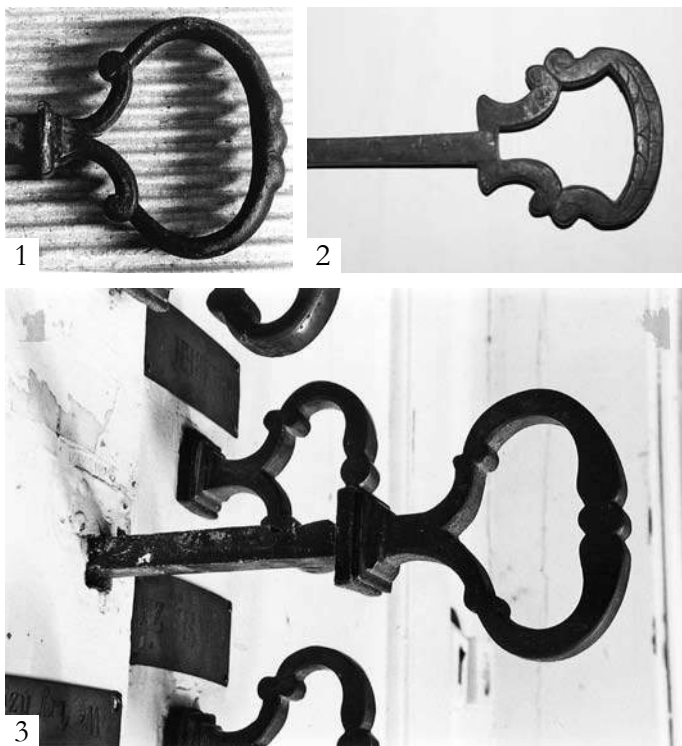
Lietuvoje XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje statant naujus vargonus, neretai jų pagrindą sudarydavo bažnyčiose iki tol stovėję maži barokiniai vargonai, kurių prospektai buvo tiesiog padidinami. Dauguma šių rekonstrukcijų atlikta ypač preciziškai: sujungus autentiškas barokines ir naujas prospekto dalis buvo pasiekta stilistiškai vientisa vargonų išvaizda. XIX a. perstačius ir padidinus kelerius didžiuosius barokinius vargonus Vilniuje (pavyzdžiui, Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje, Vilniaus katedroje), jų prospektų architektūra įgavo akivaizdžių panašumų į Karaliaučiaus vargondirbystės mokyklos atstovų darbus. Galbūt tai istorikus paskatino šių instrumentų autorystę sieti su Karaliaučiaus meistrais, konkrečiai su Adamo Gottlobo Casparini pavarde ir jo vargonais Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčioje, sukurtais 1776 m. bei reprezentuojančiais tipinę Karaliaučiaus vėlyvojo baroko vargonų kompoziciją. Tikėtina, kad kelių Vilniaus bažnyčių vargonų prospektai XIX a. buvo perdaryti kaip tik pagal šiuos išpūdingus vargonus.

Išskirtinių tyrinėtojų dėmesį patraukusi įtakinga Casparini pavardė tapo atspirties tašku įvairių Lietuvos vargonų autorystės interpretacijoms ir hipotezėms. Atrodytų, kad garsios Caspari (Casparini) meistrų šeimos, Vakarų Europos vargondirbystės istorijoje jau seniai įrašytos didžiosiomis raidėmis, atstovo rankai norėta priskirti kuo daugiau LDK vargonų. Dar 1861 m. Janas Galiczius savo straipsnyje šiandien Vilniaus meistrui Nicolausui Jantzoni atributuojamus Ružanistoko bažnyčios vargonus nurodė esant bevardžio italo Casparini darbo⁶⁴³. Viena vertus, Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios vargonų prospektas iš pirmo žvilgsnio panašus į Vilniaus bernardinų, Vilniaus Šv. Jonų, Linkuvos, Tytuvėnų, Troškūnų, Kurtuvėnų, Budslavo ar kelerius kitus LDK bažnyčių vargonus. Pavyzdžiui, Ewa Smulikowska meistrui Casparini priskiria ir Gerhardto Arendto Zelle's 1751–1753 m. sukurtus vargonus, stovėjusius Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčioje⁶⁴⁴, nors pastarieji buvo praplėsti gerokai vėliau, 1888 m., kai Juozapas Radavičius sumontavo naują instrumentą⁶⁴⁵. Kai kurių Jantzono instrumentų priskyrimą Casparini autorystei sufleravo, pavyzdžiui, metalinės raktos formos registūrų įjungimo rankenos griežykloje, kokios aptinkamos ir Casparini darbuose (70 pvz.). Tačiau tikėtina ir atvirkštinė – Vilniaus mokyklos įtaka Casparini vargonų Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčioje sumanymui. Vadovaujantis išlikusiomis

643 Vargonai neišliko. Galicz, 1861, p. 120.

644 Smulikowska, 1989, p. 193, 218.

645 Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčios vargonai sunaikinti per Antrąjį pasaulinį karą, išliko tik kelios archyvinės nuotraukos.

70 pvz. Metalinių rakto formos registrų įjungimo rankenų griežykloje pavyzdžiai:
 [1] Vilniaus Šv. Dvasios, [2] Kurtuvėnų,
 [3] Tytuvėnų
 bažnyčių vargonuose

Casparini instrumentų nuotraukomis matyti, kad nė vienam kitam šio meistro kūriniai nėra būdinga prospekto su aukštais dominuojančiais šoniniais bokštais architektūra, kokia pasižymi Šv. Dvasios bažnyčios vargonai. Taip pat žinoma, kad dėl šios bažnyčios vargonų statybos sutarties Vilniaus dominikonų vienuolyno priorą į Karaliaučių 1774 m. lydėjo Vilniaus vargondirbys Ludwikas Klimowiczius⁶⁴⁶, kuris galėjo ne tik perduoti tikslius naujo instrumento gamybai būtinus duomenis (pavyzdžiui, bažnyčios patalpos matmenis, būsimo instrumento dydį), bet ir prisidėti kuriant Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios vargonų prospekto eskizą ar brėžinius.

Tarp didžiųjų ir mažųjų Vilniaus meistrų vargonų prospektų stilistinių skirtumų nematyti, jiems būdinga ta pati dviejų šoninių bokštų architektūra. Tačiau dėl tariamo vizualaus panašumo buvo svarstomi tik didžiųjų LDK vargonų autorystės klausimai. Pavyzdžiui, ilgą laiką meistrui Casparini klaidingai buvo priskiriami XIX a. viduryje iš Vilniaus augustinų bažnyčios į Vilniaus katedrą bei iš Polocko jėzuitų bažnyčios į Vilniaus Šv. Jonų bažnyčią perkelti bei padidinti vargonai. Kiti Vilniaus vargondirbystės mokyklos atstovams atributuojami

646 Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios 1770–1776 m. išlaidų knyga (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 158), taip pat žr. Gučas, 2009, p. 38.

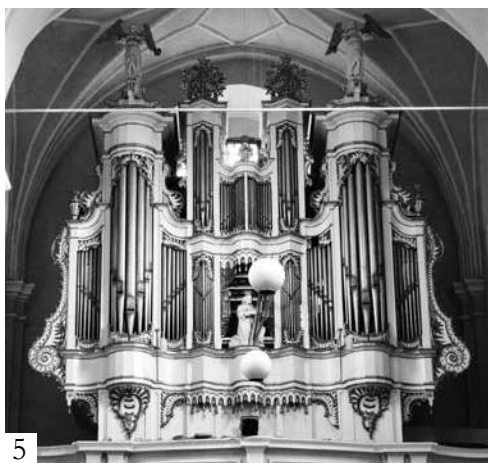
didieji instrumentai – Linkuvos, Tytuvėnų, Troškūnų ar Budslavo bažnyčių vargonai pasižymėjo išskirtiniu bruožu – beveik visi neturėjo pedalų klaviatūros su savarankišku vamzdynu⁶⁴⁷, o tai lėmė siauresnio prospekto architektūrą.

Dar vienas bruožas, skiriantis Karaliaučiaus ir Vilniaus mokyklų vargonus, – tai vamzdžių išdėstymas vargonų prospekte. Didžiųjų Karaliaučiaus mokyklos vargonų prospektų vidurinėje penkių elementų, dviejų tarpnsių dalyje manualų vamzdžiai buvo išdėstyti dviem aukštais: apačioje (*Hauptwerk*) – pirmo manualo, viršuje (*Oberwerk*) – antro manualo, pedalų grupės vamzdžiai dažniausiai buvo montuojami šoniniuose bokštuose su gretimais laukeliais; mažuose, šoninių laukelių neturinčiuose vargonuose pedalų vamzdynas buvo montuojamas už manualinių oro dėžių, nugaroje. O Vilniaus mokyklos didžiųjų vargonų centrinės dalies šoniniai bokšteliai, skirtingai nuo Karaliaučiaus meistrų vargonų, buvo dviejų tarpnsių, trikampių⁶⁴⁸, didžiuosiuose poligonaliniuose šoniniuose bokštuose ir gretimuose laukeliuose buvo montuojamas pirmo manualo vamzdynas (išskyrus Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonus, kuriuose viena šoninė bokšto ir dviejų laukelių kompozicija priklausė pirmo manualo, kita – pedalų vamzdynams).

Karaliaučiaus mokyklos prospektams vizualiai artima kompozicija būdinga tik dviem ankstyviesiems Vilniaus meistro Nicolauso Jantzono darbams Vilniaus bernardinų ir Linkuvos bažnyčiose. Tačiau šių prospektų centrinė dalis pasižymi Karaliaučiaus mokyklai netipišku išdėstymu: trikapiai bokšteliai ir gretimi laukeliai yra dvtarpnsiai ir siauresni nei Karaliaučiaus mokyklos vargonuose, trikampiuose bokšteliuose stovi pirmo ir antro manualo principalinių registų vamzdžiai. Vėlesnių, Jantzoniui priskiriamų vargonų prospekto sprendimai ima tolti nuo Karaliaučiaus meistrų darbų stilistikos. Pavyzdžiui, dviejų manualų vargonai Budslavo bazilikoje ir rekonstruotas autentiškas Vilniaus katedros prospektas pasižymi paprastesne – vieno tarpnsio, trijų tridalių elementų kompozicija; Tytuvėnų ir Troškūnų bažnyčių vargonų (taip pat ir meistro Raczkowskio vargonų Kurtuvėnuose) centrinė prospekto dalis dar siauresnė ir be bokšto, trikapiai centrinės dalies bokšteliai pabrėžia antro tarpnsio savarankiškumą, pirmo tarpnsio laukelių vietoje stovi karaliaus Dovydo skulptūra, itin išraiškinga šoninių aukštųjų bokštų dominantė (71 pvz.). Nuosekli šių vargonų architektūros kaita, vedanti išgryninto Vilniaus mokyklos vargonų prospekto tipo link, skatina patyrinti perstatytus, smarkiai modifikuotus Lietuvos vargonus, pamėginti rekonstruoti jų pirminę formą ir iškelti hipotetinę autorystę.

647 Pedalų klaviatūrą turėjo tik Vilniaus bernardinų ir Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios vargonai, o kai kuriuose kituose vargonuose pedalai buvo sumontuoti per vėlesnius perstatymus.

648 Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios vargonuose šie bokšteliai taip pat trikapiai, tačiau jie yra tik vieno tarpnsio.

71 pvz. Prospekto architektūros kaita Nicolausui Jantzoniui priskiriamuose vargonuose: [1] Vilniaus bernardinų, [2] Linkuvos, [3] Budslavo (Baltarusija), [4] Vilniaus arkikatedros (rekonstruotas autentiškas prospektas), [5] Tytuvėnų, [6] Troškūnų bažnyčiose